

Türkiye’de Güncel Cami Mimarisi üzerine Bir Araştırma: İstanbul Esenler İlçesi Örneği¹

Öğrt. Görv. Miskine Akar

Beykent Üniversitesi Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, İstanbul

miskineakar@beykent.edu.tr

Prof. Dr. Nuran Kara Pilehvarian

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İstanbul

pvarian@gmail.com

Özet

Makale kapsamında; Türkiye’de, dini mimarinin en önemli yapı taşlarından olan Cami’nin, Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze kadar incelenmesi amaçlanmıştır. Mimarlık çevrelerinde sıklıkla eleştirilen, yeni Cami mimarisi arayışları ya da tarihten referans alan kimi zaman tarihi plan şemalarını betonarme inşa tekniği ile aynen kopyalayan, alüminyum doğrama ve kaplamalar ile özgün oran ve mimari niteliğini kaybetmiş güncel cami mimari örnekleri aracılığı ile konu irdelenmiştir.

Cumhuriyet’in başlangıcından 2000’lere kadar devam eden süreci, alt başlıklar halinde incelemek mümkündür. Tarihler arasında keskin sınırlar olmamakla birlikte konu, dönemin değişen siyasi ve sosyal şartları, cami ihtiyacının değişkenliği, stil farklılıkları gibi kriterlere göre; 1923-1950, 1950-1980, 1980-2000, 2000’lerden günümüze cami mimarisi genel başlıkları altında incelenmiş, İstanbul Esenler ilçesinde de bu süreçte inşa edilmiş camilerin genel çerçevedeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cami, Cami mimarisi, Güncel cami mimarisi, Cumhuriyet Döneminde Cami, Taklit camiler.

A Research on Contemporary Mosque Architecture in Turkey: İstanbul Esenler District Sample

Abstract

Within the scope of the article; In Turkey, the mosque, one of the most important building blocks of religious architecture, was aimed to be examined from the foundation of the Republic up to the present day. The issue which the most frequently criticized architectural circles was scrutinized through contemporary mosque architecture that based on history, sometimes replicating the historical plan schemes with reinforced concrete construction technique and lost its original proportions and architectural features with aluminum joinery and coatings. It is possible to examine the process which continues from the beginning of the Republic until the 2000s in sub-headings. Although there are no sharp boundaries between the

¹ Bu çalışma YTÜ FBE Mimarlık Tarihi Kuramı yüksek lisans programında yapılan “Türkiye’de Güncel Cami Mimarisi Üzerine Bir Araştırma; İstanbul Esenler İlçesi Örneği” başlıklı yüksek lisans tezinden bir bölümü içermektedir.

dates, the subject, according to the changing political and social conditions of the period, the variability of the need for mosques, and the differences in style; 1923-1950, 1950-1980, 1980-2000, from the 2000s to the present day, the mosque architecture was examined under the general headings, in Istanbul Esenler district, the location in general framework of mosques which built in this process was tried to be determined.

Keywords: Mosque, Mosque architecture, Contemporary mosque architecture, Mosque in Republic Period, Mimic mosques.

1. Giriş

“Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşundan Günümüze Cami Tasarımındaki Yaklaşımlar”

Camiler mimari açıdan ilk örnek olan Mescid-i Nebevi’den günümüze sahip oldukları işlevler ve dönemin sanat- mimari kabullerine göre şekillenmişlerdir. Kurulan her yeni İslam Devleti, kendisinden önce yapılmış camilerle yarışır büyüklük ve güzellikte camiler inşa ederek devletlerinin gücünü ve İslam dinine bağlılıklarını göstermişlerdir. Bu devletlerden biri olan Osmanlı Devleti de var olduğu 623 yıllık süreçte devletin ekonomik ve siyasi gücüne koşut camiler inşa etmiştir. 16. yüzyılda klasik formuna kavuştuğu kabul edilen Osmanlı Cami Mimarisi devirlere göre üslup farklılıkları göstermesine karşın temel tasarım ilkesi olarak bir süreklilik oluşturmaktadır. 19. yüzyıl sonu - 20.yüzyıl başına kadar gelen bu süreklilik Osmanlı Devleti’nin siyasi varlığının sonlanması ile bitmiştir. Osmanlı Devleti’nin siyasi varlığının sonlanması sonrası kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletin yapılanma aşamasında bir süre Cami yapımına ara verdiği daha sonra da Cami Mimarisi olarak Osmanlı mimari düzen ve üslubunu benimsediği görülür. Bu konuda zaman zaman yeni ülkenin hedeflerine uygun yeni arayışlar olsa da genel kabul Osmanlı Klasik biçimlerinin tekrarlanması şeklinde olmuştur.

Devletin konuya ilgisi organize bir düzenleme şeklinde olmayınca, yeni yerleşim alanlarının imar planlarında dini tesis alanı olarak belirlenen büyüklük yükseklik gibi imar koşulları belirsiz Cami inşa etme konusu Vakıflar, Diyanet ve cami derneklerine kalmıştır. Bu konuda bir kural belirleyici olmayınca halk cami ihtiyacını giderme konusunda dernekler aracılığı ile çeşitli çözümler üretmiştir. Dolayısıyla ortaya özgünlükten uzak, çoğu zaman ihtiyaca yeterince cevap veremeyen, niteliksiz yapılar çıkmıştır. Çeşitli sebeplerle Cumhuriyet’in modern mimarlık programı içerisinde yerini almayan cami konusu, günümüzde hala tartışmaları süren bir mimarlık problemi olmaya devam etmektedir. Günümüz Türkiye’sinde camilerin yüzyıllar öncesinin mimari kalıplarıyla karşımıza azımsanmayacak sayıda çıkmasının temel nedeni çağdaş yaklaşımlarla günümüz ihtiyaçlarına uygun tasarlanmış iyi örneklerin bulunmamasıdır.

1.1.1923-1950 Dönemi Cami Mimarisi

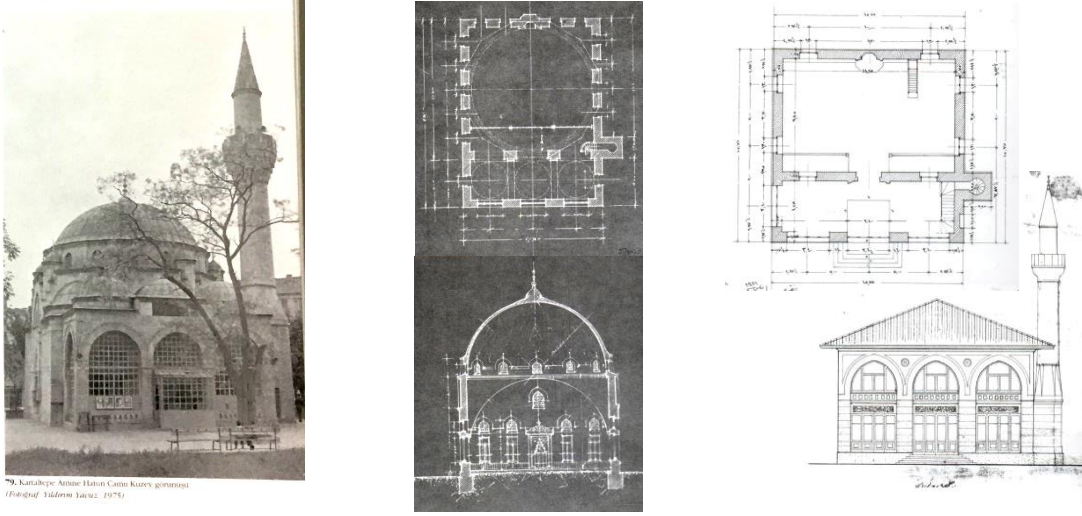
Cumhuriyet’in ilk yıllarında daha çok yeni kurulmakta olan devletin başkentindeki kamu kurumlarına önem verilmiştir. 1923’te Cumhuriyet’in ilan edilmesi Türk kültür devrimini de beraberinde getirmiş ve genç Türkiye Cumhuriyeti batılı devletlerin refah seviyesine çıkmayı hedeflemiştir. Bu hedef, çeşitli alanlarda devrim niteliğinde yenilikleri gerektirmiştir. Önceki dönemlerde hayatın her alanına etki etmekte olan

İslam kişisel yaşama indirgenmesi gereken bir inanç sistemi olarak görülmüş ve Cumhuriyet dönemi sekülerizm önem kazanmıştır.

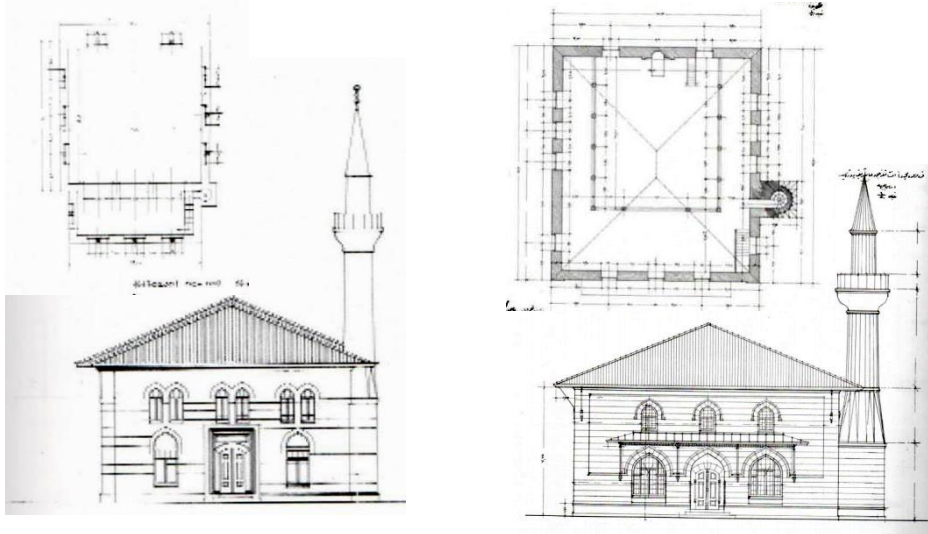
Cumhuriyet'in ilanından sonra batılılaşma yolunda ilerlemek için birçok reform yapılmıştır. Böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında yapılan inkılaplar ile batıya dönük ve laik bir düzen hedeflenmiştir. Bu kapsamda dini alanda ilk düzenlemeler 1924'te başlamıştır. Halifelik ve Şeriat kaldırılmış (1924), Şapka İnkılabı gelmiş (1925), mederese eğitime son verilmiş (1924), Tekke ve zaviye kaldırılmış (1925), Rumi takvim yerine Miladi Takvime geçilmiş (1926), Latin alfabesi geçilmiş (1928), "Devletin Dini İslamdır" hükmü anayasadan çıkarılmış (1928), Kuran'ın meal ve hutbenin Türkçeleştirilmesi çalışmaları 1931 'de tamamlanmış, Ezan'ın Türkçe okunması kararı alınmış (1932), anayasaya "Türkiye Cumhuriyeti laikdir" maddesi konulmuş (1937), Yine halkın ilgisini çekmek amacıyla camilerin sağlık ve estetik açıdan yenilenmeleri önerileri ortaya atılmıştır. Bu önerilerin arasında camiye ayakkabıyla girilebilmesi, secdeye gitmeden namaz kılmaya imkan veren sıraların cami içerisinde yer alması, ney, piyano, keman gibi müzik enstrümanlarıyla güzel sesli müezzinlerin ve orkestraların dini törenlerde kullanılması gibi yenilikler yer almaktadır (Oral, 1993:58-59).

"Günümüz mimarlığının amacı dine hizmet etmek değil, halka hizmet etmektir." (Gürsoy, 2013:241) Behçet Ünsal'ın bu söylemi Cumhuriyet dönemi mimarlığının dini yapılarla olan ilişkisi hakkında fikir vermektedir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında büyük ölçüde cami yapımına rastlandığı söylenemez. Mimar Kemalettin Bey'in Bakırköy Kartaltepe Camisi (1914-1924) dışına karşımıza çıkan önemli örneklerden bir diğeri Çankaya Camii'dir. Ankara yapılandırılırken günün gereksinimlerine cevap verebilecek bir cami projesi gündeme gelmiş fakat Mimar Kemaleddin'in tasarladığı "Çankaya Cami" uygulanmamıştır (Yıldırım, 1981:72). Orijinal projesi kayıp olan bu caminin 6 Mart 1927 tarihli Yeni Ses gazetesinde bir yayımlanan görselinde anlaşıldığı kadarıyla, Mimar Kemaleddin'in tasarladığı Çankaya Camii, geleneksel Türk mimarisi etkilerini taşıdığından yeterince modern görülmemiş ve büyük olasılıkla bu sebeple uygulanamamıştır (Kutlu Divleli, 2011:36). Çankaya Camisi'ne ait herhangi bir görsel materyal bulunamamıştır. Ancak 2009 TMMOB Mimarlar Odası Mimar Kemalettin'i anma programı dizisi "İmparatorluktan Cumhuriyet'e Mimar Kemalettin (1870-1927)" adlı çalışmada Yıldırım Yavuz aynı yıllara tarihlendirilen ve geleneksel tasarımda olan dört camiden (Bandırma Haydar Çavuş Camii (1926), Burdur Tefenni Camii (1926), Bursa Yenişehir Orhangazi Camii (1926), Kocaeli Karamürsel'de Cami(1925-1927) söz etmektedir (Yavuz, 2009:133-168). Çankaya Camisi ile aynı zaman dilimine ait olan Mimar Kemaleddin Bey'in bu cami tasarımlarında, dönemin geleneksel, Klasik Osmanlı üslubunu benimsemiş Mili Mimari anlayışının hakim olduğu görülür (Şekil 1), (Şekil 2). Muhtemelen Çankaya Camisi de Mimar Kemalettin Bey'in bahsi geçen cami projeleri gibi milli mimari anlayışıyla şekillenmiştir.

Şekil 1: Sağıdaki: Bakırköy Kartaltepe Camisi (1914-1924 Ortadaki: Bandırma Haydar Çavuş Camii (1926), Soldaki: Burdur Tefenni Camii (1926) (Yavuz, 2009:133-168)

Şekil 2: Sağıdaki: Bursa Yenişehir Orhangazi Camii (1926), Soldaki: Kocaeli Karamürsel'de Cami(1925-1927 (Yavuz, 2009:133-168)

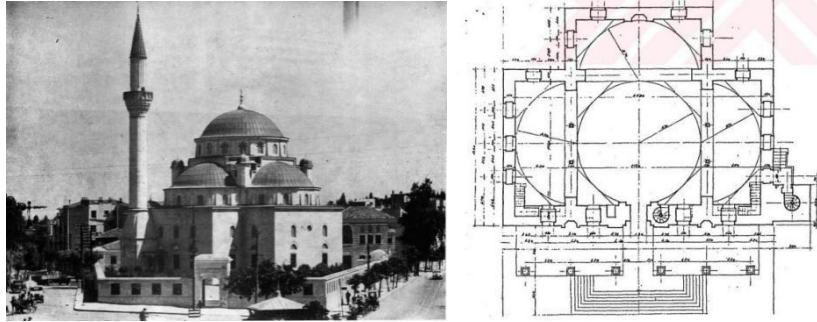
Erken Cumhuriyet'te modernleşme hızla devam ederken Mimar Kemaleddin Bey'in yukarıda bahsi geçen ve hepsi aynı anlayışta tasarlanan camileri dışında 1945'lere kadar değişik bir cami projesine rastlanılmamaktadır.

II. Dünya savaşı sonrasında tüm dünyada demokrasi hareketlerinin ön plana çıkmasıyla Türkiye'de çok partili döneme geçilmiştir. Mimaride yeni arayışların başladığı bu süreçte 1940-1950 yılları arasında yeniden milli mimari çizgisi¹ belli olmaya başlamıştır. Bu dönemde, İstanbul Vakıflar baş mimarı Mimar Vasfi Egelî'nin

¹ Sedat Hakkı Eldem'in başlattığı bir dizi milli mimari semineri çerçevesinde bu döneme girilmiştir. Bazı araştırmacılar bu dönemi II. Milli Mimari Dönemi olarak da adlandırmıştır.

Şişli Cami'si (1945-1953) öne çıkan bir örnektir. Şişli Camii çok partili hayatın başladığı, liberalizimin önem kazandığı sürecin ürünüdür.

Mimar Vasfi Egeli'nin Osmanlı Klasik üslubunda tasarladığı Şişli Camii (1945-1953), Cumhuriyet'in ilanından sonra İstanbul'da yapılan ilk kayda değer büyüklükteki cami olmuştur. Şişli Cami klasik esaslara göre düzenlenmiş bir mimariye sahiptir. Yığma sistemle kesme taştan yapılan duvarların üzerinde betonarme kubbeler yükselir. Üst örtüde Üsküdar Mihrimah Camii'nde görülen merkezi kubbe ve üç tarafını destekleyen yarım kubbe sistemi uygulanmıştır. Planı açısından Çemberlitaş Atik Ali Paşa Cami planıyla benzerlik göstermektedir. Egeli'nin yığma duvarlar üstüne betonarme kubbeler kullanması, ibadet mekanına kullanışlı olmamasına karşın Erken Osmanlı döneminde çok kullanılan Ters T tipi şema kullanması, iç mekanda kemerlerin arasına işlevsiz gergiler yerleştirmesi yapıldığı dönemde yoğun eleştirilere maruz kalmıştır (Duysak, 2000:57-61), (Şekil 3).

Şekil 3: Şişli Camii (Egeli, 1953:169) ve planı (Duysak, 2000:57)

1.2 1950-1980 Dönemi Cami Mimarisi

Bu dönemde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte İslami konulara yönelimler artmıştır. Demokrat Parti (DP), bu kapsamda çeşitli çalışmalar yapmıştır. Daha önceki dönemde Türkçe'ye çevrilen ezanın Arapça'ya döndürülmesi, radyoda dini program yasağının kaldırılması, eğitime din dersi eklenmesi... vb. çalışmalar bu kapsamdadır.

1940'lardan itibaren dünyada yaygın olan uluslararası üslubun (International Style) hakim olduğu mimarlık ortamında, (her ne kadar bu üslubun Avrupa'daki gelişiminde cami konu dışı olsa da) Türkiye de cami konusunda yarışma projelerinde Mimar Vedat Dalokay'ın uygulanamayan Ankara Kocatepe Camii projesinde olduğu gibi yer yer modern örneklerle rastlanmaktadır. Diğer taraftan cami yeniden yapım ve onarımlarını yönlendiren Vakıfların yerel dernekler aracılığıyla inşa edilmesine öncülük ettiği yapılara bakıldığında; özellikle Osmanlı Klasik dönemini taklit eden tarihselci bir bakışla tasarlanmış ancak mimarsız ve denetimsiz uygulamalar nedeniyle niteliksiz malzeme kullanımıyla oranları dolayısıyla geleneksel biçimi bozulmuş, estetiği yapanın zevkine kalmış örneklerle karşılaşilmektedir.

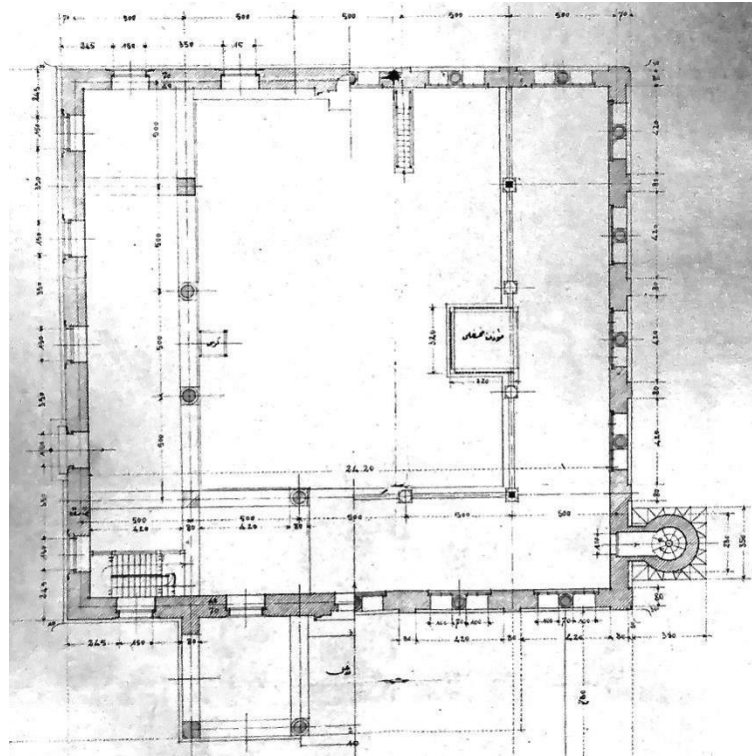
1960'lı yılların başından itibaren dönemin siyasi şartları değişmiş ancak niteliksiz ve önceki dönemlerin mimarisine öykünen camilerin yapımına devam edilmiştir. Özellikle 1950'ler ile başlayan köyden kente göçlerin gecekondulaşmayı arttırması, çarpık ve imarsız kentleşmenin yayılması, darbe sonrası ekonomik bunalım gibi sebepler yapılan camilerin daha da olumsuz örneklerini beraberinde getirmiştir.

Cami mimarisinin 1960'lı yıllardan sonra özellikle kaçak yapılaşma alanlarında yerel derneklerin zevki ve yapı anlayışının etkisi altında biçimlenmeye başlamasıyla

İstanbul-Esenler örneğinde olduğu gibi Türkiye'nin büyük küçük birçok yerleşiminde sayısız denilecek kadar çok cami yapılmıştır. Yeni kurulan ve kaçak yapılaşan yerleşim alanlarında yapılan camiler belirli bir üslupta değil daha çok geçmişin örneklerine benzetilmeye çalışılmış kötü kopyalarıdır.

Vakıfların yerel dernekler aracılığıyla genellikle mahalle arasında yaptığı bu örnekler bakıldığında; klasik oranlara uygun örneklerin yanında oransız, estetikten yoksun örneklerle sıklıkla karşılaşılmaktadır.

Devlet eliyle tip cami projesi uygulaması Osmanlı'nın son döneminde başlamıştır. Mimar Kemalettin Bey Nezaret'i Evkaf-ı Hümayun¹'da çalıştığı dönemde (1909-1919) çeşitli yerlerde uygulanmak üzere ".....'de İnşa Olunacak Cami Şerifin Projesi" başlıklı cami projesi bu uygulamanın bir örneğidir (Şekil 4). Prototip cami kare planlı bir harim, üç bölmeli bir son cemaat yeri ve harimin sağ duvarına bitişik bir minareden ibarettir. Prototip caminin, planında herhangi bir kubbe izi olmadığından caminin kubbeli olup olmadığı anlaşılmamaktadır. Cami muhtemelen Bandırma Haydar Çavuş Camii (1926) gibi kırma çatılıdır (Yavuz, 2009:155).

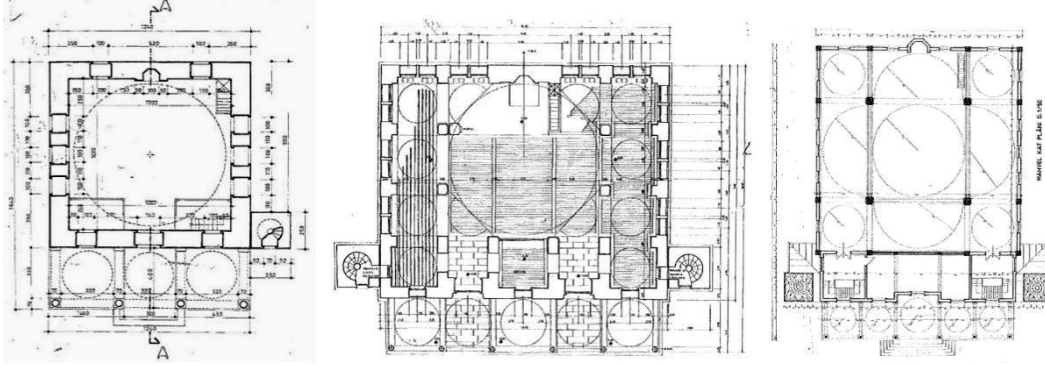
Şekil 4: Prototip Cami Tasarımı (Yavuz, 2009:154)

Cami mimarisinin işlevden giderek uzaklaşan durumu karşısında neredeyse tarihi camilerin çoğunun mülkiyeti elinde olan Vakıflar Genel Müdürlüğü, cemaatçe talep edilen klasik üslubun oranlarına uygun yapılması amacıyla tip proje uygulaması başlatmıştır. 1970'lerden itibaren başlayan Vakıflar'ın tip proje uygulaması, mimarlık ve mühendislik hizmetine ulaşabilme imkanı

¹ Evkaf-ı Hümayun Nezâreti, Osmanlı son dönem hükümetlerinde vakıflardan sorumlu olan bakanlıktır (nazırlık).

olmayan ve cami yaptırmak isteyen hayırseverlerin problemine bir çözüm olarak ücretsiz bir şekilde sağlamıştır.

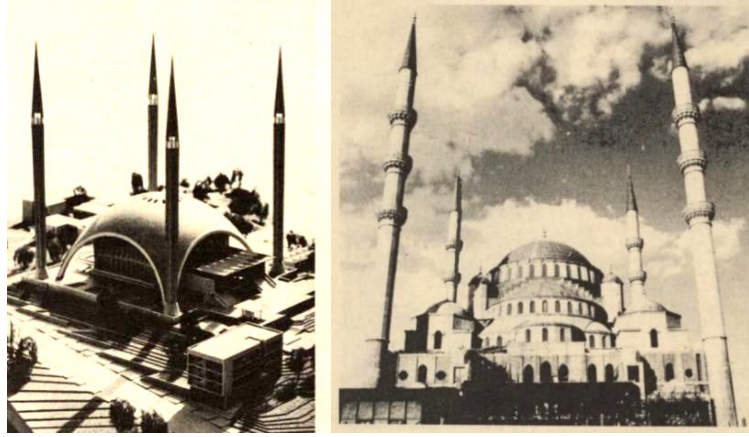
Vakıflar cami tip projelerini hazırlarken öncelikle çeşitli kapasitelerde Osmanlı ve daha önceki dönemlerin mimari geleneği üzerinden çeşitli tipolojiler oluşturmuştur. Bu tipolojiler ihtiyaca uygun olarak 200, 300, 425, 500, 700, 1500, kişilik kapasitelerde üretilmiştir. Bunun yanı sıra aşevi, şadırvan, çeşme, mihrap, minber, vaaz kürsüsü, alem tip projeleri de kurumdan temin edilebilmektedir (Gürsoy, 2014:77-86), (Şekil 5).

Şekil 5: Vakıflar Genel Müdürlüğü cami tip projeleri soldan sağa sırasıyla; 200, 500, 1500 kişilik (Gürsoy, 2014: 77-86).

1950-1980 seneleri arasındaki dönemde, gelenekten esinlenerek yapılan camilerin ve Vakıflar'ın tip projelerinin yanında sayılı da olsa dönemin mimari anlayışına uygun yapılan modern cami örneklerine de rastlanır. Gelenekten kopuk yeni mimari arayışların peşinde olan bu camiler yapıldığı dönemin cemaati tarafından garip karşılanmış ve benimsenmemiştir. Çoğu zaman cemaatsiz kalan modernist camilerin bu durumu ve cemaatlerin şikayetleri Vakıfların derneklerin talebi doğrultusunda Klasik Osmanlı Cami planlarına uygun tip proje yapımının arttırmasına neden olmuştur. Bu konuda akla gelen ilk örneklerden biri Kocatepe Camii'dir. İstanbul Kınalıada Merkez Camii ve Ankara Etimesgut Camii yine dönemin modernist anlayışla tasarlanmış ve uygulanmış dikkate değer cami uygulamalarındandır.

Yeni cami tasarımı konusunda bu dönem cami projelerinin ulusal yarışmalarla elde edilmeye çalışıldığı bir dönemdir. Ankara'nın Yenışehir mevkinin ihtiyacını karşılamak amacıyla 1957'de açılan Kocatepe Cami yarışması bu yarışmalardan ilkidir. Vedat Dalokay tarafından hazırlanan modern yaklaşımlı cami projesi yarışmada birinci seçilmiştir. 1962'de inşasına başlanan bu proje, temelleri dahi atılmışken, geleneksel formların dışındaki tasarımı nedeniyle tepki görmüş ve uygulanamamıştır. Bu projenin neden uygulanmadığı detaylı olarak Selim İltuş ve Nazif Topçuoğlu makalelerinde dile getirmişlerdir (İltuş & Topçuoğlu, 1976:65-73). Dalokay'ın bu projesi daha sonra yine kazanılan bir yarışma sonucu, Pakistan İslamabad Kral Faysal Cami (1987) projesinde uygulanacaktır. Bugünkü Ankara Kocatepe Cami projesi 1967'de açılan ikinci bir yarışmada kabul edilmiştir. Hüsrev Tayla ve Fatin Uluengin'in tasarladığı proje gelenekten gelen cami mimarisine uygundur. Süleymaniye Camii'nden esinlenilen cami, 15.000 kişilik kapasiteye sahiptir. Camii dış görünüm ve plansal özellikleri bakımından Osmanlı klasik dönem camilerinden ayırt edilemeyecek bir görünümündedir (Şekil 6).

Şekil 6: Ankara Kocatepe Cami ilk tasarımı ve sonradan uygulanan proje
(İltuş & Topçuoğlu, 1976)

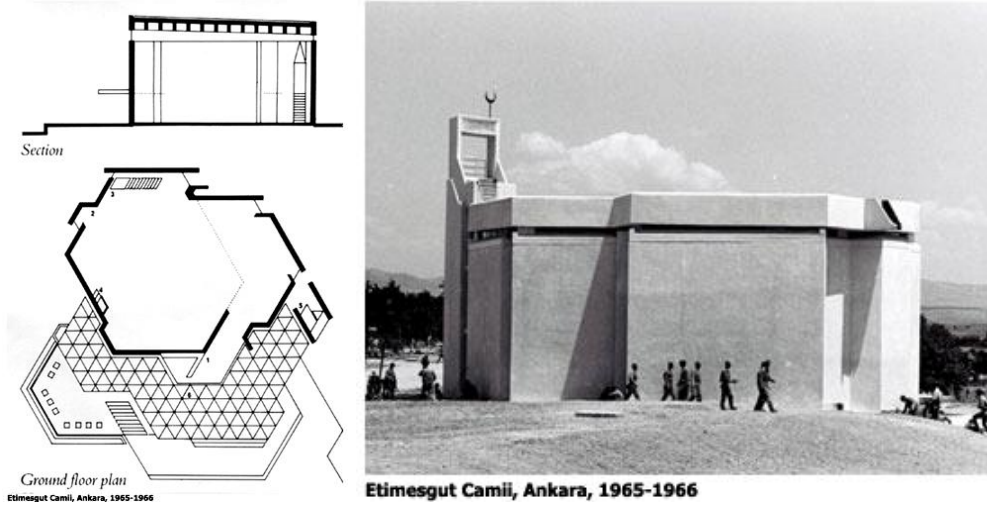
Malatya Balaban mahallesinde 1960'lı yıllarda yüksek mimar Şerif Ali Akkurt tarafından tasarlanmış olan Balaban Camii' (Abdurrahman-ı Erzincani Camisi), bu dönemin yenilikçi mimari biçimlenmeye sahip örneklerinden bir diğeridir. Beşgen formda olan planı, yukarıya doğru genişleyen eğimli duvarları, piramidal üst örtüsü ve beş köşeli bir ok görünümünde olan şerefesiz minaresi camiyi özgün kılan özellikler arasındadır (Kahvecioğlu, 2010:53). Yanı sıra tasarımda yerel malzemenin kullanılması, caminin çevresiyle bağına güçlendiren olumlu bir tercih olmuştur. Vedat Dalokay'ın Ankara Kocatepe Camii projesi uygulanmadığı düşünülürse, bu cami Türkiye'nin uygulanmış ilk modern camisi olma özelliğini taşıdığı söylenebilir (Kahvecioğlu, 2010:53), (Şekil 7).

Şekil 7: Balaban Camii (1960?) Abdurrahman-ı Erzincani Camisi) (Kahvecioğlu, 2010).

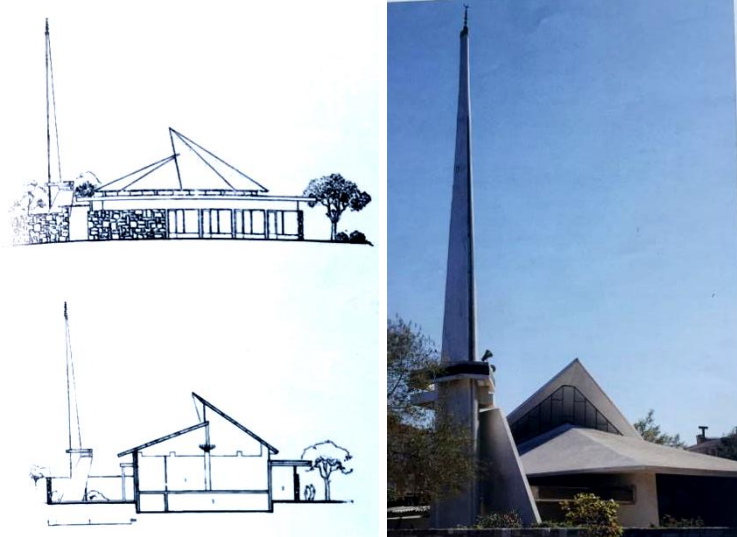
Bu dönemdeki bir diğer modern yaklaşımlı örnek, 1965 yılında Cengiz Bektaş tarafından askeriye için tasarlanan Ankara Etimesgut Camii olmuştur. Cengiz Bektaş'ın askerlik zamanında kendisinden bir cami projesi istenmesi üzerine, 300 kişilik cami askeriye'nin sınırlı olanaklarıyla inşa edilmiş ve gerek plan, gerekse kütle bakımından yenilikçi bir anlayışla ele alınmıştır. Planı düzgün olmayan bir altıgen formdadır. Tek bir mekandan oluşan harimin aydınlatması gelenekten farklıdır. İç mekan aydınlatması betonarme duvarlarla - teras çatı arası yatay boşluklar ve beden duvarlarında bırakılan düşey şerit boşluklarla dolaylı olarak sağlanmaktadır. Yine gelenekten farklı olarak ele alınan prizmatik minare, ana kütlede kopuk ve

şerefesizdir. Minare, aynı zamanda kadınlar mahfiline girişi sağlayan merdiven işlevini de üstlenmektedir. Harim duvarlarındaki yazılar da Arapça değil Latin alfabesinden oluşmaktadır (Şekil 8).

Şekil 8: Ankara Etimesgut Camii çizimleri ve bir görünümü (Mimdap, y.y.)

Kınalıada Merkez Camii, 1950'lere kadar İstanbul Kınalıada'da cami bulunmaması üzerine ada Müslüman halkının isteğiyle 1965 yılında Turhan Uyaroğlu ve Başar Acarlı tarafından tasarlanmış ve adanın ilk camisi olmuştur. 100 kişilik kapasiteye sahip olan cami geleneksel camiden modern biçimlenmesiyle ayrılır. Planı düzgün olmayan bir altıgenden oluşur. Betonarme kabuktan oluşan üst örtü, tepe noktasında farklı iki kotta birleşen iki yarım piramitten ibarettir. Piramitler arası düşey boşluk cam ile örtülerek, iç mekan aydınlatılması sağlanmıştır. Beden duvarları ile üst örtü birleşim hizasında yatay şerit pencereler bırakılmıştır. Minare ana yapıdan bağımsız olarak ele alınmıştır. Gemilerin seren direklerine benzer bir formda olup aşağıdan yukarıya daralmaktadır (Eyüpgiller, 2000:62-71), (Şekil 9).

Şekil 9: Kınalıada Merkez Cami çizimleri ve bir görünümü, İstanbul (Serageldin & Steele, 1996:112-113)

Projesi yarışma ile elde edilen modernist tasarımlı uygulanmış cami örneği Samsun Merkez Camii'dir. 1974 yılında Türkiye Diyanet Vakfı Samsun'da yapılacak bir cami için yarışma düzenlemiş ve bu yarışma da Vedat İşbilir ve Sevinç Şahin'in tasarladığı proje birinci seçilmiş ve uygulanmıştır (Eyüpgiller, 2000:62-71). Ana kütle dev boyutlu bir kubbe ve kubbenin oturduğu dört kemerden ibarettir. Dört cepheadeki kemerlerin altında kalan düşey boşluklar cam malzeme ile örtülerek iç mekanın ışık alması sağlanmıştır (Şekil 10).

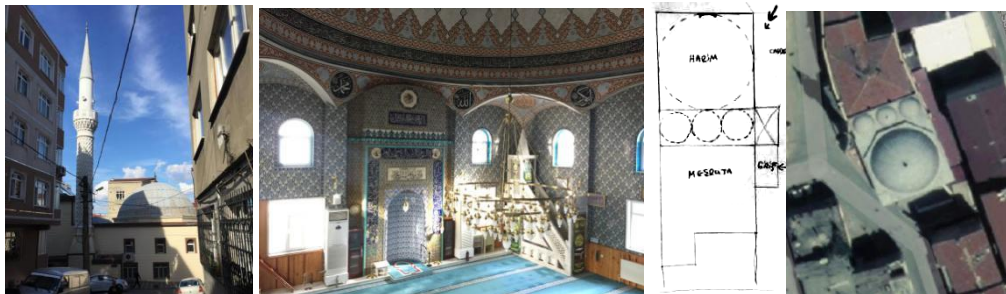

Şekil 10: Samsun Merkez Camii (Samsun Site Camii) (İsimsiz, y.y.)

Bu bağlamda çalışma kapsamında incelenen İstanbul Esenler ilçesinde, 1950-1980 döneminde genellikle Atışalanı Merkez Camii (1950) gibi dikdörtgen plan şemalı kırma çatılı betonarme mahalle mescitleri veya Esenler Namık Kemal Camii (1966) gibi tek mekanlı tek kubbeli betonarme cami örnekleri tespit edilmiştir. İç süslemeye ise Osmanlı son dönem bezmesinin devam ettirildiği örnekler çoğunluktadır (Şekil 11), (Şekil 12).

Şekil 11: Esenler Atışalanı Merkez Camii (1950) (Akar, 2018) (İsimsiz, 2018)

Şekil 12: Esenler Namık Kemal Camii (1966) (Akar, 2018) (google earth, 2019)

1950'lerden itibaren göç almaya başlayan İstanbul Esenler ilçesi'nde nüfusun artışıyla birlikte yeni yapılan cami kapasitelerinde artışın gözlemlendiği ve bu duruma koşut olarak kısıtlı bir alana konumlandırılan genellikle iki katlı, kubbeli, apartmanvari Esenler Yavuz Selim Camii (1974), Esenler Kazım Karabekir Camii (1974), Esenler Hayırseverler Camii (1974) Esenler Fatih Sultan Camii (1980) gibi devasa cami kütlelerinin ortaya çıktığı gözlenmektedir (Şekil 13), (Şekil 14), (Şekil 15), (Şekil 16), (Şekil 17).

Şekil 13: Esenler Hayırseverler Camii (1974) (Akar, 2018) (İsimsiz, 2018)

Şekil 14: Esenler Kazım Karabekir Camii (1974) (solda) (İsimsiz, 2018) (Akar, 2018)

Şekil 15: Esenler Davutpaşa Camii (1975) (sağda) (Akar, 2018)

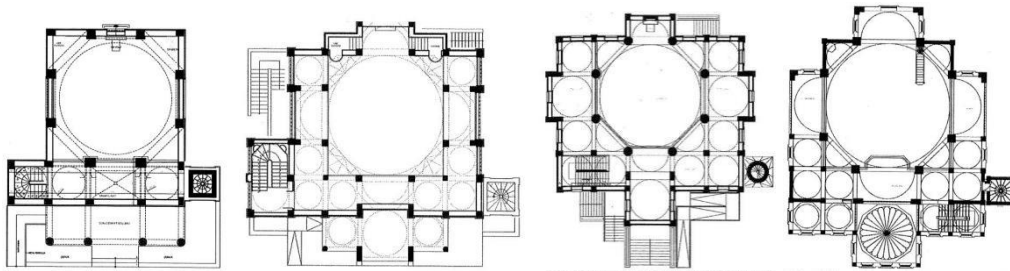
Şekil 16: Esenler Yavuz Selim Camii (1976) (İsimsiz, 2018) (Akar, 2018)

Şekil 17: Esenler Fatih Sultan Camii (1980) (İsimsiz, 2018) (Akar, 2018)

1.3.1980-2000 Dönemi Cami Mimarisi

1980'lerden itibaren Vakıfların cami tip projelerine, Türkiye Diyanet Vakfı'nın (TDV) tip projeleri eklenmiştir. Amaç ve nitelik bakımından iki kurumun da bu dönemdeki tip projeleri aynı kapsamda değerlendirilebilir (Şekil 18). Genellikle klasik dönem plan şemalarının taklidi biçimindeki yapıların cepheleri de Osmanlı Klasik Dönem özellikleri göstermektedir.

Şekil 18: Türkiye Diyanet Vakfı cami tip projeleri soldan sağa sırasıyla; 150, 400, 600, 800 kişilik (Gürsoy, 2014)

Türkiye Diyanet Vakfı hem yurtiçinde hem de yurtdışında pek çok cami yapımına öncülük etmiştir. Yurtiçinde 3 bin 421, yurtdışında 25 ülke de 100 'ün üzerinde cami yaptırmıştır. TDV'nin Türkiye'de yaptırdığı abidevi nitelikte olan camileri arasında Ankara Kocatepe Camii (1967-1981), Adana Sabancı Merkez Camii (1998), Konya Hacıveyiszade Camii (1986-1996) gelmektedir (TDV, y.y.). TDV tarafından yaptırılan

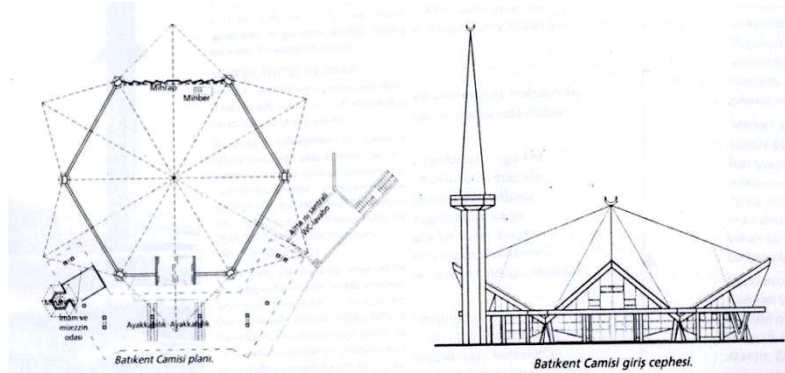
camilerin genelinde dikkat çekici özellik, klasik Osmanlı mimari üslubunun korunmasına dikkat edilmesidir (Şekil 19).

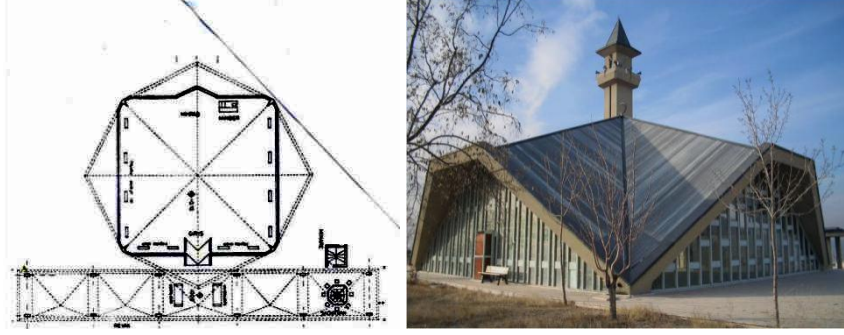
Şekil 19: Ankara Kocatepe Camii (1967-81), Adana Sabancı Merkez Camii (1988-98)
Konya Hacıveyiszade Camii (1986-96) (TDV, y.y.)

Türkiye’de 1980’lerden sonra özellikle muhafazakar yönetimlerin etkinliğinin artmasıyla birlikte cami yapımı için yarışma projelerinin düzenlenmeye başladığı görülür. Yarışma ile elde edilen cami projeleri arasında 1988’de Mimar Özgür Ecevit’in birincilik kazandığı ve uygulanamayan Batıkent Toplum ve Gençlik Merkezi ile İslam Kültür Merkezi yer almaktadır (Eyüpgiller, 2000:62-71). Taksim Meydan Düzenlemesi Yarışma Projesi (1987) kapsamında birinciliği alan Vedat Dalokay’ın önerdiği projede bir cami de yer almıştır. Fakat yönetim değişikliği nedeniyle proje uygulanamamıştır (Yıldırım Birge, 2015:95-106).

1980’lerin sonuna doğru cami mimarisinde az sayıda da olsa modern yaklaşımlar karşımıza çıkar. Bunlardan ilki 1983 yılında Kaya Gönençen tarafından tasarlanan altıgen planlı ve kırık plak üst örtülü Batıkent Camii’dir (Şekil 20). Yine Kaya Gönençen’in tasarladığı bir değer cami, 1985 yılında uygulanan Ankara Ostim Camisi’dir. Gönençen’in bu camisi, Batıkent Merkez Camisi ile benzerlik göstermektedir. Dönemin yenilikçi anlayışıyla tasarlanan cami konumlandığı yere hakim küçük bir camidir. Camide kare plan tercih edilmiş ve üst örtü betonarme plaktan oluşmuştur. Cepheler camekan olarak ele alınmış aynı dil iç mekan bölme duvarlarında da sürdürülmüştür. Minare ana konsept içerisinde bütünlüğü korumaktadır (Şekil 21). Kaya Gönençen’in bu iki yapısı Vedat Dalokay’ın Islamabad Kral Faysal Camii çizgisinde olan tasarımlardır.

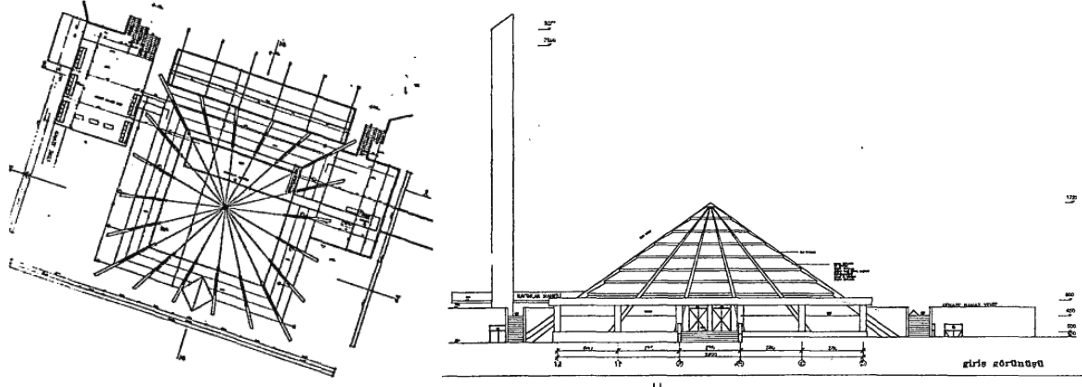

Şekil 20: Batıkent Cami planı ve görünüşü, Ankara (Haseki, 2006:349-351)

Şekil 21: Ostim Camii planı ve görünüşü, Ankara (Haseki, 2006:349-351)

1989 yılında Doğan Hasol ve A. Hayzuran Hasol tarafından Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi için tasarlanan cami, dönemin yenilikçi yaklaşımın bir diğer örneğidir. Piramidal üst örtü sütrüktürü, tepe noktasında sonlanan 20 adet prefabrik taşıyıcı elemandan oluşmaktadır. Piramit üst örtünün zeminle birleştiği şerit saydamlaştırılarak iç mekanın ışık alması sağlanmıştır. Narin yapıda olan minare, ana kütlede kopuk prizmatik bir betonarme çubuk görünümündedir. Caminin ana işlevi dışındaki yan işlevleri zemin altında çözülerek olası eklerden kaçınılmış böylece genel görünümde bütünlük sağlanmıştır (Şekil 22).

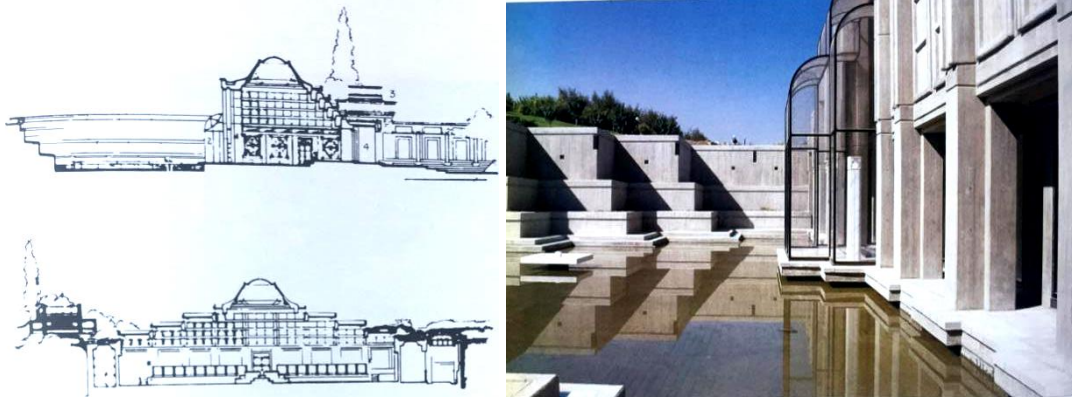

Şekil 22: Eskişehir Organize Sanayi Camii plan ve görünüşü (Oral, 1993:77)

1980'liğin sonuna doğru cami mimarisinde yenilikçi yaklaşımların birbirini takip ettiği görülür. Bunlardan 1989 yılında Behruz Çinici'nin TBMM için tasarladığı Cami, yepyeni çizgilere sahiptir. Tasarımda benimsenen kriterler: Mimari oranlarda anıtsallık yerine tevazunun hakim olması, minarenin ağaç gibi doğal bir öğeyle ele alınması, ibadet saflarının ilk camilerde görülen enine düzende olmasıdır (Şekil 23), (Şekil 24).

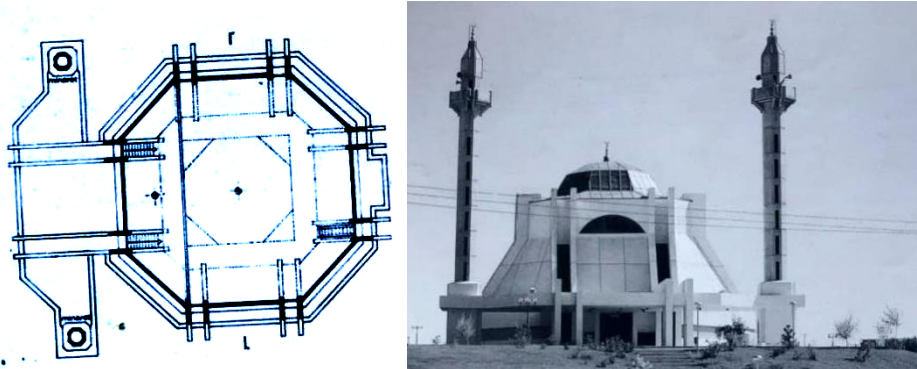

Şekil 23: TBMM Camii çizimleri ve bir görünümü, Ankara (Haseki, 2006:317)

Şekil 24: TBMM Camii çizimleri ve bir görünümü, Ankara (Serageldin & Steele, 1996:104-107)

Dönemin bir diğer yenilikçi camisi, 1988'de ibadete açılan ve tasarımı Cumhuriyet Kesinkok'a ait olan Ankara Gölbaşı'ndaki TEK Kampüsü Camii'dir. Tek mekandan oluşan sekizgen harimi sekiz ayağa oturan ana kubbe örtmektedir. Ayakların strüktürü cephelerde görünür durumda ve çelik ayakların arası boşluk bırakılarak iç mekan aydınlatılmıştır. Cephelerde yarım ay formu pencereler görülmektedir. Kuzey cephesinin iki ucunda geleneksel formu iki minare yükselmektedir. Modern malzeme ile elde edilen bu cami klasik formların etkisini sürdürmüş böylece gelenekle güncel arasında bir bağ kurma çabasına girmiştir. (Oral, 1993:76-81), (Şekil 25).

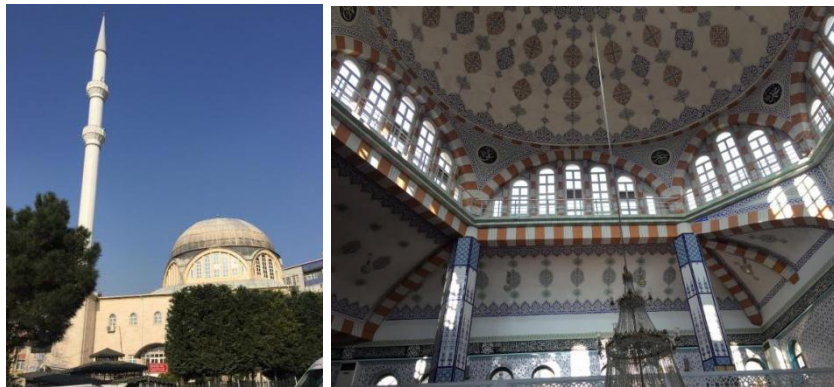
Şekil 25: Gölbaşı TEK Camii planı ve bir görünümü, Ankara (Serageldin & Steele, 1996:116)

Turgut Cansever'in 1991 yılında Antalya'da gerçekleştirdiği cami hem plan hem de dış görünümde geleneksel tarzda ele alınmıştır. Taş ve tuğla malzeme ile yığma yapı tekniğinde inşa edilmiştir. Kubbeleri kiremit kaplıdır. Antalya iklimine uygun olarak kubbelerde havalandırma amaçlı ışıklık-çatı fenerleri bırakılmıştır. Cansever'in tasarımında, günümüzde sıklıkla rastlanan niteliksiz kopya camileri yerine gelenekseli yorumlayan bir çaba görülmektedir (Şekil 26).

Şekil 26: Karakaş Camii, Antalya (Akar, 2018)

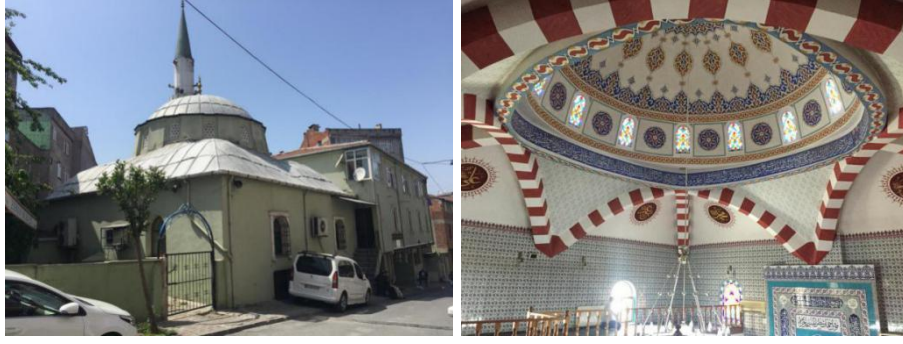
1980-2000 yılları arasında halktan hayırseverlerin, derneklerin genellikle mahalle aralarında yaptırdıkları Vakıflar'ın ve Diyanet'in tip projelerinin dışındaki camiler 1950'lerde başlayan ve günümüze kadar devam eden niteliksiz kopyaların devamıdır. Bu dönemde İstanbul Esenler ilçesine bakıldığında, 1980-2000 arası yapılan camilerin genel olarak benzer yapım koşulları ve mimari özelliklere sahip olduğu görülür. İstanbul Esenler İlçesi'nde 1950'lerden itibaren artan göç, ihtiyaca binaen yapılan Atışalanı Mimar Sinan Camii (1982), Esenler Çiftte Havuzlar Camii (1985), Esenler Son Durak Camii (1998), Turgut Reis Camii (1997) gibi camilerde kapasitelerin arttığı ve parsellere sığamayan devasa boyutlara ulaşan, oransız, apartmanvari cami yapımının devam ettiği görülür. Bu örneklerin çoğunda Atışalanı Mimar Sinan Camii'nde olduğu gibi üst örtüde birtakım detaylar çözülememiştir (Şekil 27), (Şekil 28), (Şekil 29), (Şekil 30), (Şekil 31), (Şekil 32), (Şekil 33).

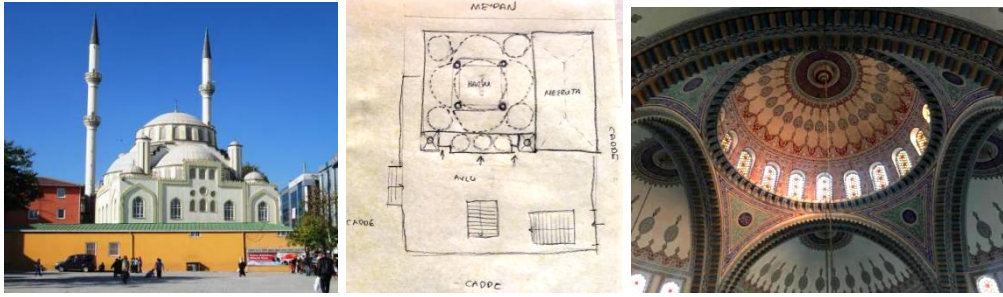
Şekil 27: Atışalanı Mimar Sinan Camii (1982) (Akar, 2018)

Şekil 28: Esenler Çiftte Havuzlar Camii (1985) (Akar, 2018)

Şekil 29: Esenler Zübeyir İbni Avvam Camii (1986) (Akar, 2018)

Şekil 30: Esenler Merkez Camii (1989) (Akar, 2018)

Şekil 31: Cabir Bin Abdullah Camii (1994) (Akar, 2018)

Şekil 32: Turgut Reis Camii (1997) (Akar, 2018)

Şekil 33: Esenler Son Durak Camii (1998) (Akar, 2018)

1.4 2000'lerden Günümüze Cami Mimarisi

2000'ler ve sonrası şehirlere göçün en yüksek düzeylere ulaşmasıyla birlikte özellikle şehirlere yeni eklenen alanlarda cami ihtiyacı açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyacın karşılanması cami yaptıran kuruluşlara yenilerinin eklenmesiyle giderilmeye çalışılmıştır. Bu kurumların başında Vakıflar Genel Müdürlüğü, Türkiye Diyanet Vakfı, Mahali Dernekler, Özel veya Tüzel Kişiler gelmektedir. Camilerin mülkiyet dağılımları Şekil 34'de belirtilmiştir (Haseki, 2006:95).

Türkiye'deki Cami sayısı	
Number of mosques in Turkey	
	Cami sayısı Number of mosques
2007	79.096
2008	80.053
2009	80.636
2010	81.984
2011	82.693
2012	84.684
2013	85.412
2014	86.101
2015	86.762
2016	87.381
2017	88.021

Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait: 5351	
Diğer Vakıflara ait	: 2393
Hazineye ait	: 2126
Derneklere ait	: 6111
Kamu iktisadi teşekküllerine ait	: 627
Şahıslara ait	: 3303
Belediye'ye ait	: 3666
Köy tüzel Kişiliğine ait	: 47649
Silahlı kuvvetlere ait	: 34

Şekil 34: Sağdaki: Mülkiyetlerine göre cami sayısı (Haseki, 2006:95) – Soldaki: Türkiye'de 2007-2017 arası yıl yıl toplam cami sayısı (TDV, 2017)

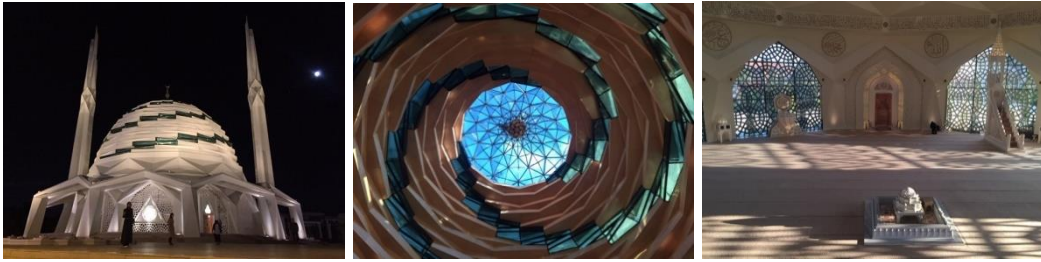
Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ve TÜİK'in istatistiklerine göre Türkiye'deki toplam cami sayısı, 2017 itibarıyla 88 bini bulmuştur. Türkiye genelinde istatistiklere göre her yıl yaklaşık bin cami yaptırılmaktadır (TDV, 2017) (Şekil 34).

1990'lar-2000'lerden sonra cami yapım konusunun da daha çok gündeme getirildiği görülür. Ancak bu konuda çeşitli görüş farklılıkları oluşmuştur. Diyanet ve Vakıflar varolan tip proje şemalarını devam ettirirken diğer yandan çeşitli yarışmalarla cami projeleri elde edilmiştir. Ancak bu yarışmalarda genellikle yenilik yapma arzusuyla geçmiş formlar dejenere edilmiştir. Arzulanan çağa uygun mimari anlayış yakalanamamıştır. Bu durum, caminin yapılacağı yere ve camiyi yaptıranlara göre değişen formlarda tezahür etmiştir. Özellikle alt gelir grubunun bulunduğu daha çok dernekler aracılığıyla yaptırılan camilerde belirgin bir üslup oluşmamıştır.

Diğer yandan devlet eliyle yaptırılan camilerde genellikle yarışmalar tercih edilmiş, kimi zaman İstanbul, Ankara gibi büyükşehirlerde cami yapımında davetli mimarların tasarımları arasından seçme usulü uygulanmıştır. Cumhurbaşkanlığı Külliyesi içindeki Beştepe Millet Cami (2014-Şefik Birkiye), yapımları halen devam etmekte olan Çamlıca Camii (2018-Hayriye Gül Totu-Bahar Mızrak) ve Taksim Cami (2019-Şefik Birkiye) projeleri ilgili kurumların davet ettiği mimarlarca tasarlanmıştır. Bu örneklerin çoğunda tartışmaya yer bırakılmayacak şekilde Osmanlı klasik dönem formları yinelenmiştir (Şekil 35), (Şekil 37), (Şekil 38), (Şekil 39), (Şekil 40). Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Camii (2015-Hilmi Şenalp), gibi istisnai örnekler de ise gelenekseli yorumlamaya yönelik yaklaşımlar da görülmektedir (Şekil 36).

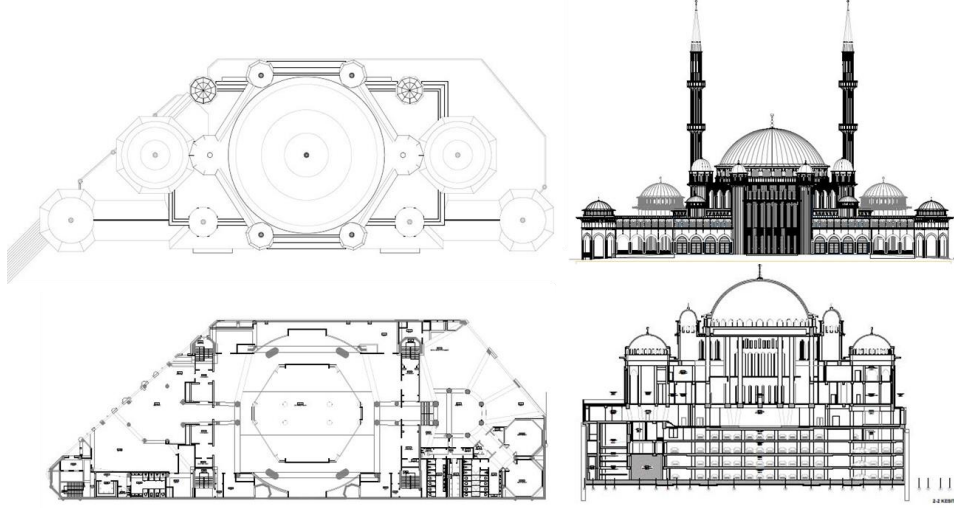
Şekil 35: Külliye- Beştepe Millet Cami genel görünümü (Topcuoğlu, 2019)

Şekil 36: Marmara İlahiyat Camii, dış ve iç görünümleri (Akar, 2018)

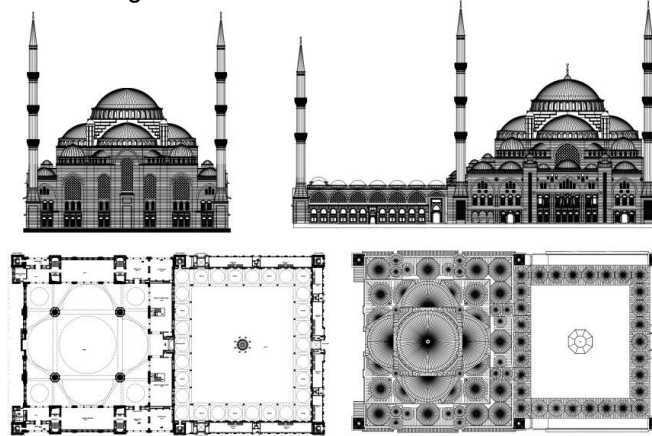
Şekil 37: Taksim Camii görünümleri soldaki: (Akar, 2018), sağdaki: (Bayhan, 2017)

Şekil 38: Taksim Camii çizimleri (çatı ve zemin kat planı, ön görünüş ve bir boyuna bir kesiti) (İsimsiz, 2019)

Şekil 39: Çamlıca Camii görünümleri soldaki: (Akar, 2018). sağdaki: (wikipedia, 2018)

Şekil 40: Çamlıca Camii çizimleri (İsimsiz, 2019)

Özel dernekler aracılığıyla yaptırılan bazı camilerde ise modern mimari formlarının denendiği örnekler dikkati çekmektedir. Karacaahmet Şakirin Camii (2009-Hüsrev Tayla), Yeşilvadi Camii (2010-Adnan Kazmaoğlu), Sancaklar Camii (2013-Emre Arolat) bu uygulamalara örnek olarak verilebilir (Şekil 41), (Şekil 42).

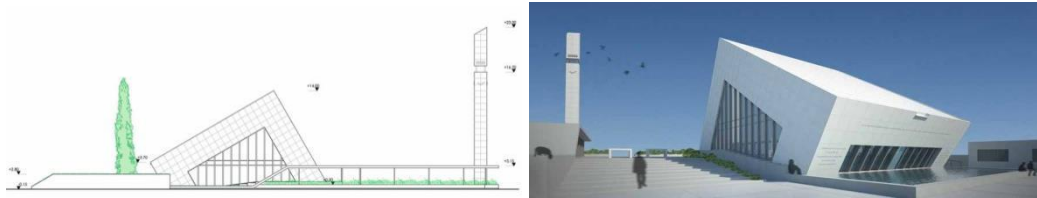
Şekil 41: Yeşilvadi Cami, Şakirin Camii solda: (arkiv, 2010), sağda: (İğrek, 2009)

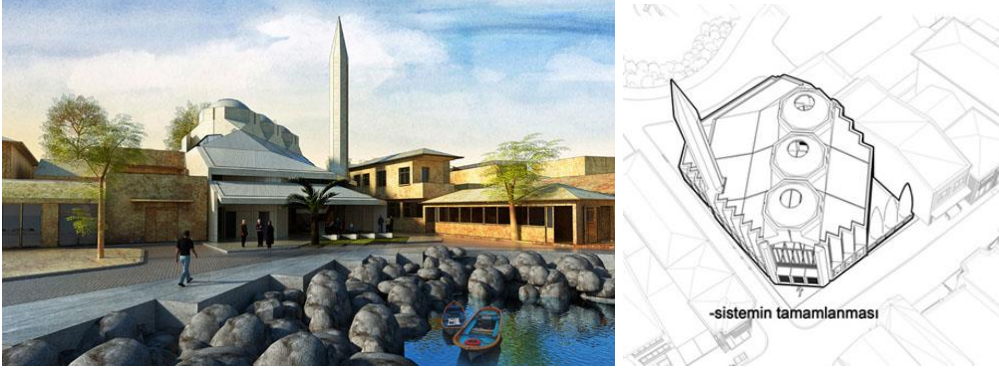
Şekil 42: Sancaklar Cami (Aydın, 2018)

Bu dönemde kurumların açtığı yarışmalar ile elde edilmiş cami projelerine 2010 tarihli Kayseri Büyükşehir Belediyesi'nce açılan Büyük Usta Mimar Sinan'ın anısına düzenlenen "Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması" ve 2015 tarihli "Büyükada Çarşı Camii Yarışması" örnek verilebilir (Şekil 43) (Şekil 44).

Yarışmalarda birinci olan projeler incelendiğinde genel yaklaşımın yenilikçi-modern tasarımlardan yana olduğu görülmektedir.

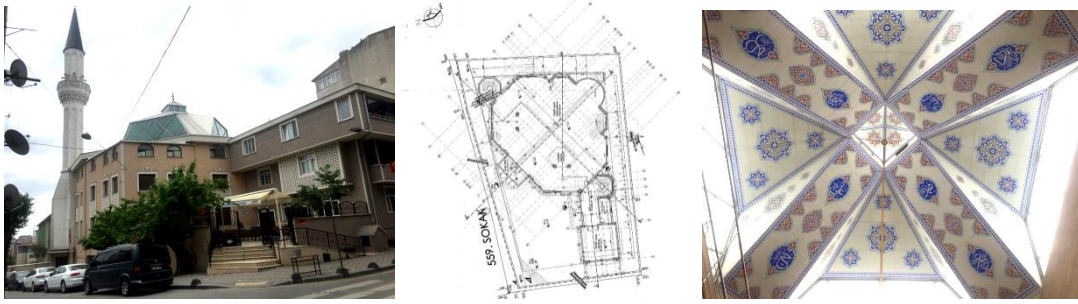

Şekil 43: Kayseri Büyükşehir Belediyesi "Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması" 1. Ödül (arkiv, y.y.)

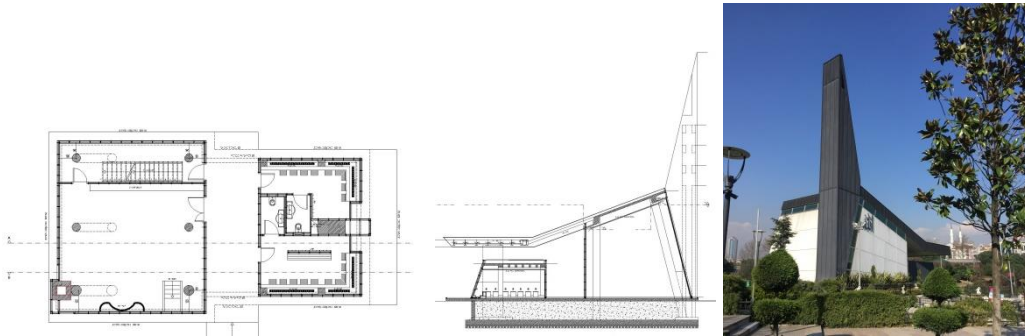

Şekil 44: Büyükada Çarşısı Camii Mimari Fikir Projesi Yarışması 1. Ödül - soldaki: (Çelik, 2015), sağdaki: (Bayhan, 2015)

Bu dönemde İstanbul Esenler İlçesi'nde incelenen örnekler arasında da, çağın mimari anlayışını yansıtan Esenler Ashabı Kiram Camii (2010), Esenler Semazen Camii (2014), Tekstilkent Çarşısı Camii (2019) (Şekil 45) (Şekil 46) (Şekil 47) gibi örneklerin yanı sıra geleneksel yaklaşımın yoğun olarak devam ettirildiği Hz. Ali Cami (2013), Esenler Taş Camii (2018) gibi örneklerle de karşılaşmaktadır (Şekil 48), (Şekil 49).

Şekil 45: Esenler Ashabı Kiram Camii (2010) zemin genel görünümü, planı ve üst örtü iç görünümü, (Akar, 2018), ortadaki: (Esenler Belediyesi Arşivi, 2018)

Şekil 46: Esenler Semazen Camii (2014) plan-görünüş ve genel görünümü, soldaki ve ortadaki: (Esenler Belediyesi Arşivi, 2018), en sağdaki (Akar, 2018)

Şekil 47: Tekstil Kent Çarşısı Camii görünüşleri ve planı, 2019, Esenler (Esenler Belediyesi Arşivi, 2018)

Şekil 48: Esenler Hz. Ali Cami (2013), dış ve iç görünümü, Esenler (Akar, 2018)

Şekil 49: Esenler Taş Camii, Esenler dış ve iç görünüşleri, 2018, Esenler (Akar, 2018)

Sonuç

Makale kapsamında Türkiye güncel cami mimarisi hakkında yapılan araştırmal ve incelemeler neticesinde aşağıdaki sonuçlara varılmıştır.

Cumhuriyet'in başlangıcından günümüze kadar ki süreçte camiler:

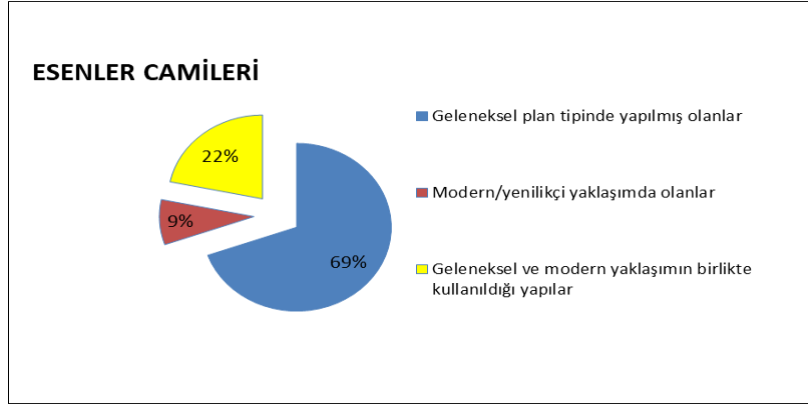
- Geleneksel plan tipinde yapılmış olanlar,
- Modern/yenilikçi yaklaşımda olanlar
- Geleneksel ve modern yaklaşımın birlikte kullanıldığı yapılar,

şeklinde gruplanabilir.

Yukarıda yapılan sınıflandırma İstanbul Esenler örneği üzerinden irdelendiğinde ve bu gruplar sayısal verilere döküldüğünde karşımıza çıkan grafikler İstanbul-Esenler güncel cami mimarisi hakkında fikir vermektedir (Şekil 50), (Şekil 51).

İSTANBUL ESENERLER İLÇESİ 1950-2019 ARASINDA YAPILAN CAMİLER								
1950-1980 DÖNEMİ			1980-2000 DÖNEMİ			2000-2019 DÖNEMİ		
Geleneksel plan tipinde yapılmış olan yapılar	Modern/yenilikçi yaklaşımda olan yapılar	Geleneksel ve modern yaklaşımın birlikte kullanıldığı yapılar	Geleneksel plan tipinde yapılmış olan yapılar	Modern/yenilikçi yaklaşımda olan yapılar	Geleneksel ve modern yaklaşımın birlikte kullanıldığı yapılar	Geleneksel plan tipinde yapılmış olan yapılar	Modern/yenilikçi yaklaşımda olan yapılar	Geleneksel ve modern yaklaşımın birlikte kullanıldığı yapılar
Atıslan Merkez Camii (1950)		Davutpaşa Camii (1975)	Atıslan Mimar Sinan Camii (1982)		Sad Bin Ebi Vakkas Camii (1983)	Fatma Hatun Camii (2004)	İdrisi Nebi Vakfı Hamdi-Yazar Paşalı Camii (2007)	YTÜ Davutpaşa Kampüsü Camii (2015)
Namık Kemal Camii (1966)		Kemertepesi Camii (1979)	Menderes / Süt Kardeşler Camii (1984)		Küçük Selimiye Camii (1983)	Hacı Ahmet Akar Camii (2004)	Ashab-ı Kiram Camii (2010)	İdrisi Nebi Camii (2017)
Aziziye Camii (1974)		Tuna Merkez Camii (1980)	Çiğirte Camii (1985)		Esenler Camii (1994)	Nispetiye Camii (2009)	Semaizet Camii (2014)	Fevzi Çakmak Camii (2018)
Hayriye Camii (1974)			Fevzi Çakmak Turan Camii (1985)		Hz. Osman Camii (?)	Esenler Ulu Camii (2011)	Tekstilcent Camii (2019)	
Kazım Karabekir Camii (1974)			Zübeyir İbni Avvam Camii (1986)			Kemal Paşa Camii (2012)		
Yavuz Selim Camii (1976)			Güneştepe Camii (1988)			Hz. Ali Camii (2013)		
Fatih Sultan Camii (1980)			Hz. Ömer Camii (1988)			Mimar Sinan Camii (2014)		
Hz. Bilal Habeşi Camii (1980)			Esenler Merkez Camii (1989)			Taş Camii (2018)		
Orgeneral Cevdet Sunay Camii (1960-1980)			Halil İbrahim Camii (1992)					
			Uçbaşı Camii (1992)					
			Cahir Bin Abdullah Camii (1994)					
			Muhammediye Camii (1996)					
			Yunuscamii Camii (1996)					
			Turgutreis Camii (1997)					
			Esenler Son Durak Camii (1998)					

Şekil 50: Esenerler'deki camilerin mimari yaklaşım tablosu

Şekil 51: Esenler'deki camilerin mimari yaklaşım grafiği

Tablo verileri incelendiğinde camilerin mimarisinde az da olsa yenilikçi yaklaşımlar gözlenmekle beraber yaygın yaklaşımın Osmanlı Klasik Dönem şemalarının oranları bozulmuş, yükseklikleriyle oynanmış tekrarları olduğu söylenebilir. Son yetmiş yıllık süreçte yapılan yaklaşık 50 camiden sadece 6 tanesi yenilikçi yaklaşımdadır (Şekil 50). Geri kalan camilerin çoğu Osmanlı Klasik Dönem plan tiplerinin kötü varyasyonları/kopyaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Genellikle yerel dernekler eliyle yapılan bu camilerin nerdeyse hepsinde tarihselci yaklaşıma rastladığımız bu durum, İstanbul'un diğer surdışı ilçelerinde de farklı değildir.

Tarihselci anlayışla inşa edilmiş ve edilmekte olan camilerde de yenilikçi Cami tasarımı arayışlarında da Cami mimarisini belirleyen temel elemanların üst örtü ve cepheler olduğu görülmektedir.

İlk İslam devleti olan Emeviler'den beri kullanıla gelen kubbenin, günümüzde inşa edilen cami uygulamalarında gerek mimar eliyle tasarlanan, yenilikçi yarışma projelerinde gerekse devlet kurumlarının oluşturduğu tip projelerde kullanılıyor oluşu, Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan Müslüman halkın kültürel hafızasında simgesel bir eleman olarak vazgeçilmezliğini koruduğunu göstermektedir. Kubbenin bu vazgeçilmezliği bir yandan tevhid inancına diğer yandan Türklerin İslamiyet öncesi inandıkları ve tek tanrılı dinlere en yakın dinlerden olan Gök Tengri inancına bağlanabilir.

Türkiye'de Cami yapımı konusu makale içerisinde ayrıntılı biçimde ele alındığı gibi değişik kurum ve kuruluşlar eliyle olmaktadır. Cami'nin mimari biçimi ve üslubu konusu son yıllarda giderek artan bir biçimde mimarlık ortamını meşgul eden temel konulardan biri olmuştur. Hemen hemen her mimarın, konu ile ilgili herkesin bu konuda söyleyecek bir sözü varken konunun hukuki ve teknik boyutları ancak ilgilenenlerin bilgisi dahilindedir. Üslup tartışmalarına girmeden önce cami yapımının devletin ilgili kurumu tarafından standardı konulmalıdır. İmar planlarında caminin yeri, kapasitesi, yüksekliği, varsa yan işlevleri belirlenmelidir. İmar planlarında Cami, "dini tesis alanı" olarak tanımlanmaya devam ettikçe yeri, büyüklüğü, yüksekliğinin konumlanacağı bölgeye göre tanımı yapılmadıkça cami büyüklükleri yaptırının tanımına kalmakta mimari biçimi belirleyen en önemli etken böylece yaptırana göre değişiklik göstermektedir. İmar planlarına girmesi gereken ayrıntılı tanımların yanı sıra 2019 Türkiye'sinde Cami'den beklentinin ne olduğu konusunda yapılacak tanımlara ihtiyaç vardır. Diyanet işleri başkanlığının bu konuda bir tanım yapması, imar planını hazırlayan kurumun, cami yapımına izin veren kurum ve kuruluşların

(15.07.2003 tarihli ve 4928 Sayılı Kanuna göre ibadethane açma izin yetkisi mülki idare amirindedir) (T.C. Resmi Gazete, 2003) bu konuda yapılmış tanımları kullanması gerekir. 2019 Türkiye'si için yapılması gereken cami tanımı günümüz mimarlarının tasarımlarına yön verici ve yol gösterici olacaktır. Bu tanıma uygun olarak imar planlarına ve notlarına işlenecek cami büyüklükleri kuşkusuz tasarımları da etkileyecektir. Ayrıca cami mimarisini etkileyen, Cuma-cenaze-bayram namazlarında camiyi kullanacakların kolay ulaşabilmesi, caminin görünür olması ve kent içinde kolay bulunabilirliğini sağlayan minare ya da İslam kültür hafızasında yer etmiş kubbe gibi elemanların kullanılmasının önemi ve bu mimarinin günümüz teknolojisi, malzemesiyle yapılması gerektiği, bu teknoloji ve malzeme ile inşa edilecek ibadet yapısının Mimar Koca Sinan'ın dediği gibi "dünya durdukça durmak" üzere tasarlanıp inşa edileceği unutulmamalıdır.

Kaynaklar

- Akar, M. (2018), *Miskine Akar Çizim, Fotoğraf ve Diğer Çalışmaları*. İstanbul. arkiv. (y.y.), *Katılımcı, Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması Projesi*. Erişim Tarihi: 01 Aralık 2018, <http://www.arkiv.com.tr/proje/katilimci-cami-mimarisi-uzerine-fikir-yarismasi-projesi/2380>
- arkiv. (2010), *Yeşilvadi Camii*. Erişim Tarihi: 22 Aralık 2018, <http://www.arkiv.com.tr/proje/yesilvadi-camisi/1555>
- Aydın, T. (2018), *Sancaklar Camii, RIBA Award for International Excellence'a Layık* Görüldü. Erişim Tarihi: 05 Aralık 2018, <http://www.arkitera.com/haber/30198/sancaklar-camii-riba-uluslararası-odulune-layik-goruldu>
- Bayhan, B. (2015), *1. Ödül, Büyükkada Çarşı Camii Mimari Fikir Projesi Yarışması*. Erişim Tarihi: 05 Aralık 2018, <http://www.arkitera.com/proje/4440/1-odul-buyukada-carsi-camii-mimari-fikir-projesi-yarismasi>
- Bayhan, B. (2017), *Taksim Camisi'nin İnşaatı Yarın Başlıyor*. Erişim Tarihi: 16 Kasım 2018, <http://www.arkitera.com/haber/28422/taksim-camisinin-insaatı-yarın-baslıyor>
- Çelik, B. (2015), *Büyükkada Çarşı Camii Mimari Fikir Projesi Yarışması Sonuçlandı*. Erişim Tarihi: 05 Aralık 2018, <http://www.arkitera.com/haber/24912/buyukada-carsi-camii-mimari-fikir-projesi-yarismasi-sonuclandi/> (
- Duysak, N. (2000), *20. Yüzyıl Türkiye'sinde Cami Tasarımı Ve Geleneksel Cami*. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Egeli, V. (1953), *Şişli Camii*. *Arkitekt*, 169–170.
- Eyüpgiller, K. K. (2000), *Türkiye'de Çağdaş Cami Mimarisi:İstanbul'dan Örnekler*. *Yapı Dergisi*, 229, 59–61. google earth. (2019), İstanbul Esenler İlçesi.
- Gürsoy, E. (2013), *Günümüz Cami Mimarisinde "İlkesiz Yaklaşım"*. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 28, 239–253.
- Gürsoy, E. (2014), *Günümüz Cami Mimarisinde Kubbeli Cami Tip Projeleri*. *Arkeoloji ve Sanat*, 146, 77–86.
- Haseki, S. (2006), *20.yüzyıl Çağdaş Cami Mimarisine Ankara Örnekleri Üzerinden Bir Yaklaşım*. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- İğrek, M. (2009), *Usta mimarlar Şakirin Camii'nden rahatsız*. Erişim Tarihi:16 Kasım 2018 <http://v3.arkitera.com/h43496-usta-mimarlar-Şakirin-camiinden-rahatsız-.html>

- İltuş, S., & Topçuoğlu, N. (1976), *Kocatepe Camii Muamması*. *Mimarlık Dergisi*, 65–73. Erişim Tarihi:16 Kasım 2018 <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/4/283/9417.pdf>
- İsimsiz. (y.y.), “Yapısıyla dikkat çeken Samsun merkez camisinde ibadet etmenin keyfini yaşamadan ayrılmayın derim”. Erişim Tarihi:29 Ocak 2019, https://fr.tripadvisor.ca/LocationPhotoDirectLink-g298035-d8674155-i179421267-Samsun_Merkez_Mosque-Samsun_Turkish_Black_Sea_Coast.html
- İsimsiz. (2018), *Esenler Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü Arşivi*. İstanbul: Esenler Belediyesi. Erişim Tarihi: 1-30 Kasım 2018 <https://www.esenler.bel.tr/>
- İsimsiz. (2019), *İstanbul Çevre Şehircilik İl Müdürlüğü Arşivi*. İstanbul.
- Kahvecioğlu, H. (2010), *Balaban Köyü ve Camisi*. *Mimarlık Dergisi*.
- Kutlu Divleli, M. (2011), *2000’ler İstanbul’unda Yedi Cami*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mimdap. (y.y.), *Bektaş Mimarlık*. Erişim Tarihi:5 Kasım 2018 <http://www.mimdap.org/?p=611>
- Oral, M. (1993), *Gelişim Süreci İçinde Cumhuriyet Dönemi Cami Mimarisinin İrdelenmesi - Konya Örneği* -. Selçuk Üniversitesi.
- Serageldin, İ., & Steele, J. (1996), *Architecture of the Contemporary Mosques*. Londra: Edition Ac.
- T.C. Resmi Gazete. *Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına ilişkin Kanun No:4928*, (2003). Erişim Tarihi: 1-30 Kasım 2018 <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4928.html>
- TDV. (y.y.). **Camilerimiz**. Erişim Tarihi:10 Kasım 2018, www.tdv.camiler.com
- TDV. (2017), *Cami Sayısı İstatistikleri*. Erişim Tarihi:10 Kasım 2018, <https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/sayfa/57/istatistikler>
- Topçuoğlu, G. (2019), *Gözde Topçuoğlu Fotoğraf Koleksiyonu*. Ankara. wikipedia.
- (2018), *Çamlıca Camii*. Erişim Tarihi: 17 Kasım 2018 <https://tr.wikipedia.org/wiki/Çamlıca>
- Yavuz, Y. (2009), **İmparatorluktan Cumhuriyet’e Mimar Kemaleddin (1870-1927)**. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası ve Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- Yıldırım Birge, E. A. (2015), *Cumhuriyet’in Kamusal Alanı Olarak İnşası*, 95–106.
- Yıldırım, Y. (1981), **Mimar Kemalettin Bey (1870-1927)**. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, 7(1).